

TANULMÁNY

A SZOCIALISTA REALIZMUS TÖRTÉNETI ANTOLÓGIÁJA

A SZOCIALISTA REALIZMUS I—II. KÖT.
SZERK. ÉS BEV. KÖPECZI BÉLA

„A szocialista realizmust nem csupán saját elvei és termékei fényében kell szüntelenül felülvizsgálnunk, hanem a rajta kívül álló, sőt vele ellentétes tapasztalatok fényében is, és nagyságához hozzátartozik, hozzá kellene tartoznia annak is, hogy képes ezeket a műveket értelmezni, megvilágítani, magába olvasztani, és kiválasztani belőlük azt, ami az emberi haladásnak megfelel.”

ARAGON

A Gondolat kiadó igényes és méltán népszerű sorozatának új kötete a szocialista realizmus előtörténetéről, létrejöttének körülményeiről, fejlődésének alakulásáról, leszűkített értelmezéséből eredő hibáiról, a körülötte kialakult vitákról, jelenlegi helyzetéről, eredményeiről és lehetséges útjairól tájékoztatja az olvasót. Az antológiához Köpeczi Béla írt rendkívül tömör, ám mégis nagyon alapos, minden lényeges kérdésre, az irodalom mellett az egyéb művészeti ágak problémáira is kitérő bevezető tanulmányt. A válogatás — amelynek munkájában a szerkesztőt tizenhét munkatársa is segítette — óriási anyagot ölel fel. A kötet első írása 1822-ből, az utolsó 1965-ből való. Igaz ugyan, hogy tulajdonképpen csak 1905-től kezdve beszélhetünk a szocialista realizmusról „mint művészileg megalapozott és elméletileg is kialakult irányzatról” — bár magát a kifejezést ekkor még nem használják —, de gyökerei a viszonylag távoli múlt hatalmas örökségébe nyúlnak vissza, s „az olyan elmélet — mondja Aragon —, amely elvágna ezeket a gyökereket, a jövő hajtását itélné vele halálra”.

Ezt vallja a bevezető tanulmány szerzője is, aki a szocialista realizmusnak öt fejlődési szakaszát különbözteti meg: az első, előkészítő jellegű szakasz 1848-tól 1905-ig terjed; a második, 1905-től 1917-ig tartó periódusban születnek az első szocialista realista alkotások; az 1917 és 1932 közötti harmadik szakaszban az új ábrázolási módszer kivívja „helyét a nap alatt”, s ekkor szűnik meg az elmélet irodalomcentrikussága; a következő, 1956-ig terjedő fejlődési szakaszban megszilárdul az elmélet, értékes alkotások születnek, bár a dogmatizmus erősen gátolja az egészséges irányú fejlődést; így érkezünk el a mai fejlődési szakaszhoz, amelynek eredményeit még korai lenne összegezni, de annyi bizonyos, hogy a dogmatizmus felszámolása és a valóságalkotó szemlélettel történt szakítás után született művek sokkal bátrabban közelítik meg az egyén és a társadalom viszonyának problémáit, a múltat és a jelent egyaránt kritikusabban szemlélik. Változatosabb, színesebb lesz a művészi kifejezőeszközök használata, s ekkor kezdődnek meg a máig is tartó he-

ves elméleti viták, amelyek során a dogmatikus utilitarizmustól a Garaudy-féle part-talan realizmusig a legvégletesebb álláspontok csapnak össze, ekkoriban bukkanak fel a szocialista irodalmakban a különféle „új hullámok” képviselői. Ezek csöppet sem lebecsülendő eredmények, különösen akkor, ha nem feledkezünk meg arról, hogy a szocialista realizmuson belül meglehetősen hosszú ideig az a roppant kárt okozó irányzat érvényesült, amely idealizálta a valóságot, s benne a szocialista embert olyan eszményi tulajdonságokkal ruházta fel, amelyeknek gyakran még a megközelítése is utópisztikusnak tűnt.

A továbbiakban a tanulmány a szocialista realizmus fogalmának kialakulását elemzi, majd a művészet és a valóság viszonyát vizsgálva az elmélet leggyakrabban használt fogalmait igyekszik tisztázni, megvilágítani. Nyomatékosan hangsúlyozza a szocialista realizmus *emberközpontúságát, világnézeti tudatosságát és aktív humanizmusát*. Ezután tér rá az olyan kényes, gyakran félreértett vagy félremagyarázott kérdések vizsgálatára, mint amilyen a *pártosság* és a *pártirányítás*. Lenin nevezetes cikke — *A párt szervezete és a pártos irodalom* — nem kívánja az íróktól sem a napi politika közvetlen szolgálatát, sem a művészi engedményeket. Ettől már Engels is óva intett az irányköltéssel kapcsolatos, Minna Kautskyhoz írt híres levelében: „Az irányzatnak magából a helyzetből és a cselekményből kell fakadnia, anélkül, hogy kifejezett utalás történe rá, és a költő nem köteles a művében rajzolt társadalmi összeütközések előjövő történelmi megoldását az olvasó kezébe adni.” Ennek az „irányzatnak” ikerfogalma a lenini pártosság, amely „csak az ábrázolt életanyag legmélyebb tartalmát, legsajátabb objektív igazságát hozza felszínre, sohasem lehet ettől az életanyagtól többé-kevésbé független, szubjektív ráadás”. A pártosság tehát mai szóval élve elkötelezettséget jelent — a művészi szabadság bármiféle csorbítása nélkül. A *pártirányításnak* is sokféle értelmezése ismeretes, de abban minden jelentős teoretikus megegyezik, hogy a pártirányítás alapvető feltétele az irodalom sajátosságainak tiszteletben tartása és a hatalmi, adminisztratív beavatkozás mellőzése. Hogy a legigényesebb írók és kritikusok mindenkor elle-nezték a valóság megszépítését és a konfliktusnélküliséget, arra igen meggyőző példa Bálint György bírálata *A bázeli harangok* c. Aragon-regényről. A magyar kritikus éppen azt értékeli nagyra a műben, hogy a regényíró „a világnézet nem csábítja a valóság torzítására, a helyzetek és jellemek hamis leegyszerűsítésére, jelszavak használatára — a költészet viszont nem gátolja etikai, tehát végeredményben nem »tisza művészi« elgondolások közlésében”.

A *népiség* és a *közérthetőség* fogalmával lényegében elérkeztünk a mai szocialista realizmus irányzataihoz. Kőpeczi Béla két fő irányzatot különböztet meg: a XIX. századi kritikai realizmust továbbfejlesztő és az avantgarde-mozgalmaktól származó, azok eredményeit új szintézisben produkáló irányzatot. Az irányzatok először az irodalomban fejlődtek ki, valamivel később a színház és a filmművészet területén is megfigyelhető a kísérletezés, az új utak keresése. A zenében viszont a hagyományokhoz való túlzott ragaszkodás — különösen egyes műfajokban — meglehetősen hosszú ideig gátolta a fejlődést. A képzőművészek többsége is eléggé nehezen szakadt el a realista hagyományoktól, nem is beszélve az építészetről, ahol egészen az ötvenes évek második feléig inkább „visszatérésről”, visszafejlődésről beszélhetünk.

A szocialista realizmus jelenlegi helyzetének és perspektíváinak részletes elemző vizsgálata ma még korai lenne. A művészi eredmények azonban — ezt meggyőzően dokumentálják az antológia szemelvényei — minden korszakban az elvek helyes vagy helytelen gyakorlati alkalmazásától függtek. Annyi bizonyos, hogy a szocialista realizmus létét tagadni nem lehet. Nem teszi ezt immár a mai polgári kritika sem, amely a múltban oly nagy előszeretettel igyekezett egyenlőségjelet tenni a szocialista realizmus és a leggyengébb, legszemellenzősebb szemiatikus művek közé. Természetesen súlyos hiba lenne a múlt hibáinak, az ellentmondásoknak és a fejlődést olykor még napjainkban is gátló tényezők elhallgatása is.

A szocialista realizmusnak vannak állandó és változó vonásai. Állandó vonásai közül Kőpeczi Béla az alábbiakat emeli ki: a szocialista realizmus a valóság lényé-

gének megismerésére és ábrázolására törekszik; az értelem jelentőségét emeli ki; aktív és harcossá válik; hatni akar a közönségre. A mai fejlődési szakaszt a művészi kifejezőeszközök változatossága, a haladó hagyományokkal kapcsolatban a „megőrizve túlhaladni” elv alkalmazása, a kritikai szellem és az állandó újítási igény jellemzi: „Én a magam részéről a szocialista realizmust — mondja Aragon, és vallhatjuk vele mi is — *nyílt*, nem dogmatikus irányzatnak tartom, amely lehetővé teszi a művészeknek, hogy ne csak valami elkerített legelőről gazdagítsa önmagát és művészetét, hanem mindenhol, ahol elvei kritikai fenntartásával táplálékot talál.”

Közismert tény, hogy a szocialista realizmus fogalma a köztudatban — mind a pozitív, mind a negatív példák tekintetében — hosszú ideig szinte kizárólag csak a szovjet irodalomhoz kötődött. Az antológia szakít ezzel a leszűkített szemlélet-móddal, s bőségesen merít az európai, ázsiai és amerikai eredményekből, kísérletezésekből is. De búcsút mond annak a korábbi, eléggé nem bírálható gyakorlatnak is, amely a kényes kérdéseket és neveket legtöbbször megkerülte, s az ellentábor véleményét csupán összefüggéseiből kiragadott idézetek formájában ismertette meg az olvasóval.

Az izmusok-sorozat tehát újabb értékes kötetekkel gyarapodott, ezúttal a szó szoros értelmében úttörő jellegű, roppant gazdag anyagot átfogó és sokoldalú történeti olvasókönyvvel, amelynek irodalompolitikai jelentősége sem lebecsülendő, s amelyből legfeljebb azt hiányolhatjuk, hogy egy-két szemelvény — például Aragon *Nevezzük nevükön a dolgokat* c. híres beszédének részlete, vagy Lukács György *Mai szocialista realizmus-a* — nem teljesebb. Köpeczi Béla antológiája elsősorban az „érdeklődők széles körének” kíván képet adni a szocialista realizmus múltjáról és jelenéről, ám azzal, hogy a nyitott és további tanulmányozást igénylő kérdéseket is jelzi, bizonyára újabb esztétikai vitákra, a problémák továbbgondolására, esetleges elhamarkodott ítéletek revidálására ösztönzi majd a szakmabelieket is. (*Gondolat Könyvkiadó, 1970.*)

BENKŐ ÁKOS

VERS

CSANÁDI IMRE: ÖTVEN VERS

Ötven vers jelzi ezúttal Csanádi Imre több mint három évtizedes költői útját: valljuk meg, ritka szigorú válogatás. A szigorinak azonban sokkal meggyőzőbben sikerült bizonyítania, hogy a költő mai líránk élvonalába tartozik. A szűkre mért válogatás ugyanis azokat a tulajdonságokat domborítja ki, melyek Csanádi költészetének sajátos természetét jelzik, e költészet mással össze nem téveszthető egyéniségét rajzolják fel az olvasó előtt. E rövid ismertetésnek éppen ezért nem is lehet más feladata, mint az, hogy erről az egyéniségről próbáljon adni vázlatot.

Számomra — mióta kezembe került az *Erdei vadak, égi madarak* című kötet — a modern költészet és az évszázados örökség viszonyának érvényes rendje jelenti Csanádi Imre költészetének újdonságát és egyéniségét, azt a vívmányt, amit költészete hozott. A korai versekben legfeljebb a tárgyias-leíró hang biztonsága, a forma arányossága és az érdeklődés történelmi-közéleti jellege ígerte a későbbi eredményeket. A dunántúli falu életéről, gondjairól, a háborúba, katonaságba kényszerített fiatalok sorsáról, panaszairól tudósítottak ezek a korai versek; anélkül, hogy a „nagy költészet” elragadó hatalma megszólalt volna bennük. (Bár közöttük is volt néhány